



BAITURSYNULY
UNIVERSITY

«АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫ
АТЫНДАҒЫ ҚОСТАНАЙ ӨңІРЛІК
УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ



ҚМПИ ЖАРШЫСЫ

КӨПСАЛАЛЫ
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ
МНОГОПРОФИЛЬНЫЙ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

№ 3

2024

ISSN 2310-3353



PUBLISHINGS
K S P I



Қ М П И
ЖАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
К Г П И

2024 ж., шілде, №3 (75)
Журнал 2005 ж. қаңтардан бастап шығады
Жылына төрт рет шығады

Құрылтайшы: *Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті*

Бас редактор: *Қуанышбаев С. Б.*, география ғылымдарының докторы, Ахмет Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ, Қазақстан.

Бас редактордың орынбасары: *Жарлығасов Ж.Б.*, ауыл шаруашылығы ғылымдарының кандидаты, Ахмет Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ, Қазақстан.

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ

Әлімбаев А.Е., философия докторы (PhD), А.К. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты, Қазақстан.

Емин Атасой, PhD докторы, Улудаг университеті, Бурса қ., Түркия.

Зоя Микниене, докторы, (PhD) Литва денсаулық туралы ғылым университеті, Каунас қ., Литва Республикасы.

Качев Д.А., философия ғылымдарының кандидаты, тарих магистрі, «Челябі мемлекеттік университеті» ЖББ ФМБББМ Қостанай филиалы, Қазақстан.

Ксембаева С.К., педагогика ғылымдарының кандидаты, «Торайғыров университеті» КЕАҚ, Қазақстан.

Лина Анастасова, әлеуметтану ғылымдарының докторы, Бургас еркін университеті, Бургас қ., Болгария.

Медетов Н.А., физика-математика ғылымдарының докторы, «Ш. Уалиханов атындағы Көкшетау университеті» КЕАҚ, Қазақстан.

Мишулина О.В., экономика ғылымдарының докторы, «Челябі мемлекеттік университеті» ЖББ ФМБББМ Қостанай филиалы, Қазақстан.

Соловьев С.А., биология ғылымдарының докторы, Новосібір мемлекеттік экономика және басқару университеті, Ресей.

Скоруходов Д.М., техника ғылымдарының кандидаты, «Ресей мемлекеттік аграрлық университеті – К.А. Тимирязев атындағы Мәскеу ауыл шаруашылық академиясы» ЖББ ФМБББМ, Ресей.

Сычева И.Н., ауыл шаруашылығы ғылымдарының кандидаты, «Ресей мемлекеттік аграрлық университеті – К.А. Тимирязев атындағы Мәскеу ауыл шаруашылық академиясы» ЖББ ФМБББМ, Ресей.

Ташев А.Н., экология бойынша биология ғылымдарының кандидаты, орман шаруашылығы университеті, София қ., Болгария.

Уразбоев Г.У., физика-математика ғылымдарының докторы, Ургенч мемлекеттік университеті, Өзбекстан.

Тіркеу туралы куәлік №5452-Ж
Қазақстан Республикасының ақпарат министрлігімен 17.09.2004 берілген.
Мерзімді баспа басылымын қайта есепке алу 07.11.2023 ж.
Жазылу бойынша индексі 74081

Редакцияның мекен-жайы:

110000, Қостанай қ., Байтұрсынұлы к., 47
(Редакциялық-баспа бөлімі)
Тел.: 8(7142) 51-11-76

© Ахмет Байтұрсынұлы атындағы
Қостанай өңірлік университеті

№3 (75), июль 2024 г.
Издается с января 2005 года
Выходит 4 раза в год

Учредитель: *Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы*

Главный редактор: *Куанышбаев С.Б.*, доктор географических наук, КРУ имени Ахмет Байтұрсынұлы, Казахстан.

Заместитель главного редактора: *Жарлығасов Ж.Б.*, кандидат сельскохозяйственных наук, КРУ имени Ахмет Байтұрсынұлы, Казахстан.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Алимбаев А.Е., доктор философии (PhD), Евразийский гуманитарный институт имени А.К.Кусаинова, Казахстан.

Емин Атасой, доктор PhD, Университет Улудаг, г. Бурса, Турция.

Зоя Микниене, доктор (PhD), Литовский университет наук здоровья, г. Каунас, Республика Литва.

Качеев Д.А., кандидат философских наук, магистр истории, Костанайский филиал ФГБОУ ВО «ЧелГУ», Казахстан.

Ксембаева С.К., кандидат педагогических наук, НАО «Торайгыров университет», Казахстан.

Лина Анастасова, доктор социологии, Бургасский свободный университет, г. Бургас, Болгария.

Медетов Н.А., доктор физико-математических наук, НАО «Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова», Казахстан.

Мишулина О.В., доктор экономических наук, Костанайский филиал ФГБОУ ВО «ЧелГУ», Казахстан.

Соловьев С.А., доктор биологических наук, Новосибирский государственный университет экономики и управления, Россия.

Скороходов Д.М., кандидат технических наук, ФГБОУ ВО РГАУ-МСХА имени К.А. Тимирязева, Россия.

Сычева И.Н., кандидат сельскохозяйственных наук, ФГБОУ ВО РГАУ-МСХА имени К.А. Тимирязева, Россия.

Ташев А.Н., кандидат биологических наук по экологии, Лесотехнический университет, г. София, Болгария.

Уразбоев Г.У., доктор физико-математических наук, Ургенчский государственный университет, Узбекистан.

Свидетельство о регистрации № 5452-Ж
выдано Министерством информации Республики Казахстан 17.09.2004 г.
Переучёт периодического печатного издания 07.11.2023 г.
Подписной индекс 74081

Адрес редакции:

110000, г. Костанай, ул. Байтұрсынұлы, 47
(Редакционно-издательский отдел)
Тел.: 8(7142) 51-11-76

ИНЖИНИРИНГ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯ ИНЖИНИРИНГ И ТЕХНОЛОГИИ

УДК 631.372

Амантаев, М.А.,
доктор философии (PhD),
и.о. ассоциированного профессора
кафедры аграрной техники и транспорта,
НАО «КРУ имени Ахмет Байтұрсынұлы»,
г. Костанай, Казахстан,

Рустембаев, А.Б.,
доктор философии (PhD), заведующий кафедры
транспортная техника и технологии,
Казахский агротехнический исследовательский
университет имени С.Сейфуллина,
г. Астана, Казахстан,

Золотухин, Е.А.,
доктор философии (PhD),
и.о. ассоциированного профессора
кафедры аграрной техники и транспорта,
НАО «КРУ имени Ахмет Байтұрсынұлы»,
г. Костанай, Казахстан,

Тургын, Д.Н.,
магистрант 2 курса специальности 7М07105-
Транспорт, транспортная техника и технологии,
НАО «КРУ имени Ахмет Байтұрсынұлы»,
г. Костанай, Казахстан

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕПЛОВОЙ МОЩНОСТИ ОТРАБОТАВШИХ ГАЗОВ ДИЗЕЛЬНОГО ДВИГАТЕЛЯ КАК ИСТОЧНИКА ЭНЕРГИИ ДЛЯ ПОДОГРЕВА ТОПЛИВА В БАКЕ

Аннотация

В статье приведен анализ использования грузовых автомобилей с дизельным двигателем в холодный период года и обоснована актуальность исследований по изучению эффективности использования отработавших газов для подогрева дизельного топлива в баке автомобиля. Определена потенциальная мощность теплового потока от отработавших газов дизельного двигателя КамАЗ-740.31-240 и приведены зависимости мощности теплового потока на подогрев топлива от площади подогрева топливного бака и режима работы двигателя. В результате расчета получены значения времени на нагрев топлива в баке автомобиля $t_n=0,14-0,67$ ч, подтверждающие эффективность использования отработавших газов для подогрева дизельного топлива в баке.

Ключевые слова: низкая температура, дизельный двигатель, отработавшие газы, система питания, тепловая мощность, подогрев топлива.

1 Введение

Анализ климатических условий региона Северного Казахстана показывает, что до 30% рабочего времени автомобильный транспорт эксплуатируется в условиях низких температур, при этом в течение зимних месяцев возможны периоды времени с резкими (до -30-40°C) понижениями температуры окружающего воздуха. Продолжительность морозного

периода составляет 125...140 суток в году [1]. Поток отказов деталей и узлов автомобилей в зимнее время в сравнении с летним периодом возрастает в 1,4...2,0 раза [2]. При температуре -350С количество отказов у грузовых автомобилей увеличивается в 10...15 раз, в сравнении с эксплуатацией при температуре окружающего воздуха 0 0С. Из-за непригодности стандартной автомобильной техники к условиям эксплуатации при низких температурах, затраты на ее эксплуатацию в северном регионе увеличиваются в 2...5 раз, а эксплуатационные показатели снижаются на 20...30% [3].

При работе грузового автотранспорта в условиях низких температур значительно возрастает вероятность отказов топливной системы дизельных двигателей. При этом возможности водителя в обнаружении и устранении отказов топливной системы в пути ограничены из-за сложности системы питания и тяжелых температурных условий. Топливные системы выпускаемых грузовых автомобилей практически не защищены от воздействия низких температур. Количество отказов топливных систем автомобилей увеличивается из-за проявления эффектов инееобразования в топливных баках, кристаллизации свободной воды в топливе, парафинизации топлива. При низких температурах кристаллы парафина в дизельном топливе достигают концентрации, при которой закупоривается топливный фильтр двигателя (для летнего топлива -2...5 0С), а при температурах ниже точки гелеобразования (для летнего топлива -10 0С), топливо вообще перестает протекать по топливопроводам.

Применение зимних видов топлива, использование различных присадок повышают надежность работы топливной системы дизеля, но в силу таких факторов, как низкое качество топлива, жесткий температурный и ветровой режим, особенности конструкции топливной системы автомобиля (расположение фильтров, топливопроводов и т.д.) не всегда получается обеспечить стабильную работу топливной системы дизеля. С целью повышения безотказной работы системы питания дизелей, улучшения эксплуатационных показателей грузовых автомобилей при работе в холодный период года, целесообразно использование систем подогрева топлива. Источником энергии для подогрева топлива могут служить как теплоносители, прогреваемые самим дизелем (сливаемое топливо, охлаждающая жидкость, моторное масло, отработавшие газы), так и электрическая энергия от бортовой сети автомобиля. При этом более рациональным является вариант использования внутренних теплоносителей двигателя.

В связи с этим, актуальными являются исследования, направленные на изучение эффективности использования отработавших газов как источника энергии для подогрева дизельного топлива в баке автомобиля.

2 Материалы и методы

Методика оценки эффективности использования в качестве теплоносителя для подогрева дизельного топлива в баке автомобиля отработавших газов предусматривала определение следующих показателей: количества отработавших газов и их температуру, потенциальное количество теплоты от отработавших газов, значение теплового потока, который можно использовать для подогрева топлива из условия теплопередачи, время на нагрев топлива. Определение данных показателей проводилось на основе теории двигателей и теории теплопередачи. В качестве исходных данных приняты показатели технической характеристики дизельного двигателя КамАЗ-740.31-240 мощностью 176 кВт устанавливаемого на грузовом автомобиле КамАЗ-53215.

3 Результаты

Количество отработавших газов, образующееся при работе дизельного двигателя, зависит от коэффициента избытка воздуха при неполном сгорании топлива, массы воздуха необходимой для сгорания 1 кг топлива и массового расхода топлива согласно выражению [4]:

$$M_z = (\alpha_2 \cdot L_0^1 + 1) \cdot B, \quad (1)$$

где α_2 – коэффициент избытка воздуха при неполном сгорании топлива; принимается при расчетах $\alpha_2 = 1,5-1,7$ [4];

L^1_0 – масса воздуха необходимая для сгорания 1 кг дизельного топлива, кг;

B – массовый расход топлива, кг/ч.

Значение массового расхода топлива B зависит от частоты вращения коленчатого вала двигателя n и определяется по внешней скоростной характеристике двигателя КамАЗ-740.31-240 [5,6].

Для определения массы воздуха необходимой для сгорания 1 кг дизельного топлива используется формула:

$$L^1_0 = m_g \cdot L_0, \quad (2)$$

где m_g – молярная масса воздуха; принимаем $m_g = 28,95$ кг [4];

L_0 – теоретическое количество воздуха, необходимое для сгорания 1 кг дизельного топлива, кг.

Теоретическое количество воздуха необходимое для сгорания 1 кг дизельного топлива находим с учетом химического состава топлива

$$L_0 = \frac{1}{0,21} \cdot \left(\frac{C}{12} + \frac{H}{4} - \frac{O}{32} \right) = \frac{1}{0,21} \cdot \left(\frac{0,87}{12} + \frac{0,126}{4} - \frac{0,004}{32} \right) = 0,492 \text{ кмоль/кг.}$$

По формуле (2) масса воздуха необходимая для сгорания 1 кг дизельного топлива составляет $L^1_0 = 28,95 \cdot 0,492 = 14,2$ кг.

Согласно выражению (1) зависимость количества отработавших газов M_g от частоты вращения коленчатого вала двигателя n (режима работы двигателя автомобиля) имеет следующий вид, рисунок 1.

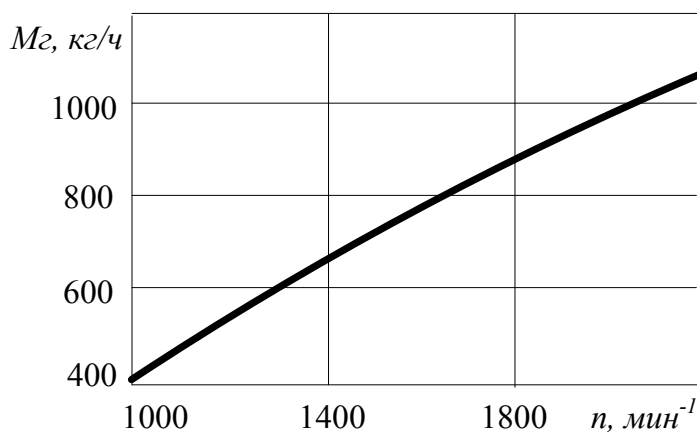


Рисунок 1 – Зависимость количества отработавших газов M_g от частоты вращения коленчатого вала n при коэффициенте избытка воздуха $\alpha_2 = 1,68$

Из графика на рисунке 1 видно, что с увеличением числа оборотов коленчатого вала двигателя от 1000 до 2200 мин⁻¹ количество отработавших газов возрастает в 2,6 раза.

При известном количестве и теплоемкости отработавших газов можно определить образуемое ими количество теплоты по формуле:

$$Q_z = M_z \cdot C_p \cdot (t_{oz} - t_{ov}), \quad (3)$$

где C_p – средняя теплоемкость отработавших газов дизельного двигателя, кДж/кг·К; принимаем согласно литературным источникам $C_p = 1,06$ кДж/кг·К [7];

t_{oz} и t_{ov} – температура отработавших газов и воздуха окружающей среды, К.

Температура отработавших газов на выходе из выпускного коллектора определяется из выражения:

$$t_{oz} = a \cdot \alpha_2^e + c, \quad (4)$$

где a, e, c – числовые коэффициенты; принимаем $a=676, e=-1,1, c=304$ [8].

Согласно расчетам по формуле (4) значение температуры отработавших газов на выходе из выпускного коллектора составляет $t_{oz}=706,9 \text{ К}=433,9 \text{ }^\circ\text{C}$. При работе двигателя автомобиля в режиме максимального крутящего момента температура отработавших газов на выходе из выпускного коллектора выше расчетной на 50°C или $t_{oz}=483,9^\circ\text{C}$. Учитывая, что отработавшие газы используются на подогрев топлива в баке при выходе из глушителя их температура понижается и согласно экспериментальным данным составляет около 200°C [9].

На основе расчетных и принятых данных в соответствии с формулой (3) определено количество теплоты, образуемое отработавшими газами, при различных режимах работы двигателя автомобиля, рисунок 2.

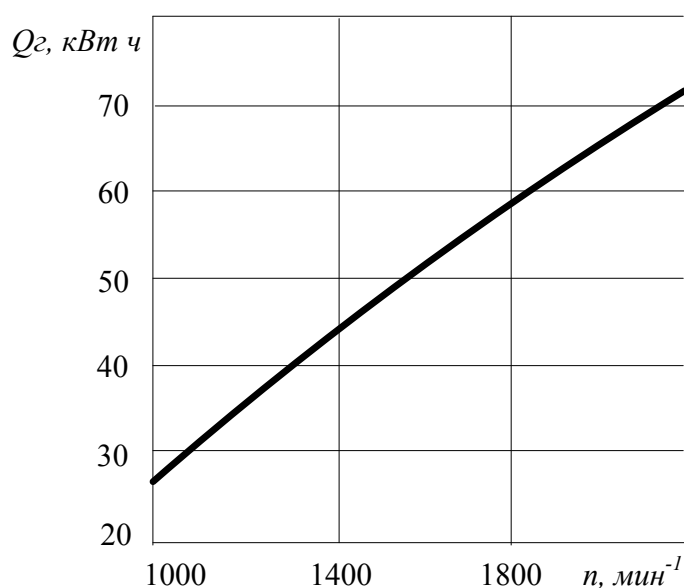


Рисунок 2 – Зависимость количества теплоты отработавших газов Q_g от частоты вращения коленчатого вала двигателя n

С увеличением числа оборотов коленчатого вала возрастает количество отработавших газов и соответственно общее количество теплоты от них. Так, при изменении числа оборотов коленчатого вала от 1000 до 2200 мин^{-1} тепловая мощность отработавших газов возрастает от $27,0$ до $71,3 \text{ кВт}\cdot\text{ч}$ (при температуре окружающего воздуха -30°C и температуре отработавших газов 200°C), рисунок 2.

При этом лишь часть теплоты от отработавших газов может использоваться в виде теплового потока для подогрева топлива, так как ограничивается коэффициентом теплопередачи и площадью подогрева.

Для определения мощности теплового потока на подогрев топлива в баке используется выражение [10]:

$$Q_m = k \cdot S_n \cdot (t_{oz} - t_{ov}), \quad (5)$$

где k – коэффициент теплопередачи, $\text{Вт}/\text{м}^2\cdot\text{К}$;

S_n – площадь подогрева топливного бака, м^2 .

Значение коэффициента теплопередачи зависит от свойств материала, из которого изготовлен топливный бак и толщины стенки бака:

$$k = \frac{1}{\frac{1}{\alpha_1^1} + \frac{\delta}{\lambda_c} + \frac{1}{\alpha_2^1}}, \quad (6)$$

где α_1^1 – коэффициент теплоотдачи от отработавших газов к стенке бака, Вт/м²·К; принимаем для газов $\alpha_1^1 = 10 \dots 50$ Вт/м²·К [11];

α_2^1 – коэффициент теплоотдачи от греющей стенки бака нагреваемой среде (дизельному топливу), Вт/м²·К; принимаем согласно литературным источникам $\alpha_2^1 = 50 \dots 1700$ Вт/м²·К [11];

δ – толщина стенки топливного бака, м; для топливного бака автомобиля КамАЗ-53215 принимаем $\delta = 0,0015$ м;

λ_c – теплопроводность материала стенки бака, Вт/м·К; принимаем для топливного бака из стали $\lambda_c = 46,5$ Вт/м·К.

Согласно расчетам по формуле (6) значение коэффициента теплопередачи составляет $k = 47,6$ Вт/м²·К.

Используем выражение (5) и получаем зависимости мощности теплового потока на подогрев топлива Q_m от площади подогрева топливного бака S_n и режима работы двигателя, рисунок 3.

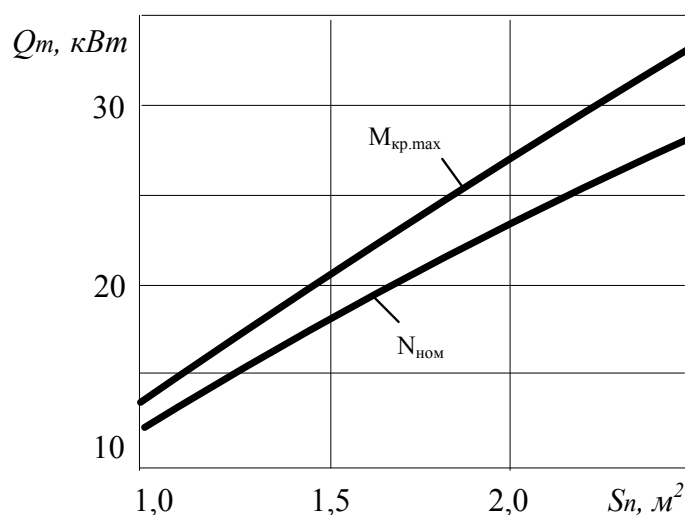


Рисунок 3 – Зависимости мощности теплового потока на подогрев топлива Q_m от площади подогрева топливного бака S_n и режима работы двигателя

Из графика на рисунке 3 видно, что мощность теплового потока, которая используется непосредственно на подогрев топлива изменяется от 12 до 33 кВт и зависит от площади подогрева топливного бака S_n и режима работы двигателя. С увеличением площади подогрева от 1,0 до 2,5 м² мощность теплового потока, используемого на подогрев топлива возрастает в 2,5 раза. В случае работы двигателя в режиме максимального крутящего момента $M_{кр.мах}$ температура отработавших газов выше на 50°С, что обеспечивает увеличение мощности теплового потока на подогрев топлива до 18% в сравнении с режимом номинальной мощности, рисунок 3.

В качестве критерия оценки эффективности отработавших газов как источника энергии для подогрева дизельного топлива в баке принимаем время нагрева топлива, определяемое из выражения:

$$t_n = \frac{m_m \cdot C_{y\delta} \cdot (T_2 - T_1)}{Q_m}, \quad (7)$$

где m_m – масса топлива, кг; принимаем при плотности дизельного топлива $\rho = 0,85$ кг/м³;
 $C_{y\delta}$ – удельная теплоемкость дизельного топлива, кДж/кг·°С; согласно литературным источникам $C_{y\delta} = 1,9-2,6$ кДж/кг·°С [12];
 T_1 – рабочая температура дизельного топлива, °С;
 T_2 – исходная температура дизельного топлива, совпадающая с температурой окружающего воздуха, °С.

Согласно выражению (7) построены зависимости времени нагрева дизельного топлива t_n от площади подогрева топливного бака S_n и массы топлива в баке m_m при рабочей температуре дизельного топлива $T_1 = 20$ °С и исходной температуре дизельного топлива $T_2 = 30$ °С, рисунок 4.

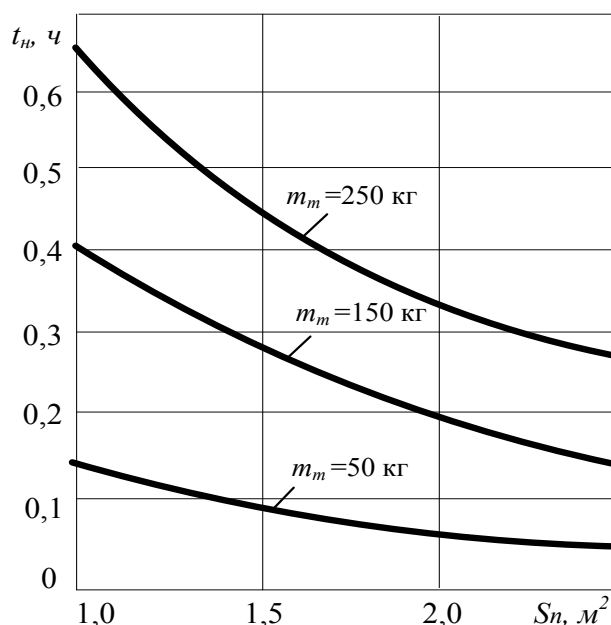


Рисунок 4 – Зависимости времени нагревания дизельного топлива t_n от площади подогрева топливного бака S_n и массы топлива в баке m_m

Из графика на рисунке 4 видно, что время на нагревание дизельного топлива в баке t_n снижается прямо пропорционально увеличению площади подогрева топливного бака S_n . Уменьшение массы топлива в баке от 250 до 50 кг при площади подогрева топливного бака $S_n = 2,5$ м² обеспечивает снижение времени на нагревание дизельного топлива t_n в 5,4 раза с 0,27 до 0,05 ч. Расчетное время нагревания дизельного топлива в баке автомобиля при различных условиях не превышает 0,67 ч.

4 Обсуждение

Количество отработавших газов M_e , направляемых на подогрев топливного бака, а соответственно и количество теплоты Q_e зависит от режима работы двигателя. При этом мощность теплового потока Q_m который направляется на подогрев топлива в баке составляет не более 47% от общей тепловой мощности отработавших газов Q_e , так как ограничивается коэффициентом теплопередачи и площадью подогрева.

Мощность теплового потока, используемого для подогрева топлива, помимо коэффициента теплопередачи, зависит от двух основных факторов – площади подогрева топливного бака и температуры отработавших газов. Первый фактор определяется геометрическими размерами топливного бака автомобиля емкостью 350 л, где представляется возможным исполь-

зовать для теплопередачи днище и боковые стенки бака суммарная площадь которых составляет максимальную площадь подогрева $S_{н.б}=2,6 \text{ м}^2$, второй фактор – режимом работы двигателя. При росте оборотов коленчатого вала двигателя увеличивается количество отработавших газов и соответственно скорость потока газов, обдувающих поверхности теплопередачи, что обеспечивает более стабильный температурный режим газов в зоне контакта со стенками бака.

5 Выводы

Установлено, что для обеспечения наибольшего значения мощности теплового потока на подогрев дизельного топлива в баке автомобиля необходимо принимать максимальную, определяемую конструкцией топливного бака площадь подогрева. Потенциальная тепловая мощность отработавших газов вполне достаточна для эффективного подогрева топлива в топливном баке автомобиля, но ее использование ограничивается коэффициентом и площадью теплопередачи, в результате лишь 47% от количества теплоты отработавших газов используется для подогрева топлива. Полученные в результате расчета значения времени на нагрев топлива в баке автомобиля $t_n=0,14-0,67$ ч при различных условиях показывают достаточную эффективность отработавших газов как источника энергии для подогрева дизельного топлива в баке.

Список литературы

- 1 Байшоланов С.С. Агроклиматические ресурсы Костанайской области: научно-прикладной справочник. – Астана: ТОО «Институт географии», 2017. – С. 49–50.
- 2 Захаров Н.С., Ракитин А.Н. Влияние сезонных условий на параметр потока отказов автомобилей КамАЗ // Эксплуатация технологического транспорта и специальной автомобильной и тракторной техники в отраслях топливно-энергетического комплекса: Межвуз. сб. науч. тр. – Тюмень: ТюмГНГУ, 1998. – С. 63–66.
- 3 Техническая эксплуатация автомобилей в особых условиях [Электронный ресурс] // – Режим доступа: <https://extxe.com/17135/tehnicheskaja-jekspluatacija-avtomobilej-v-osobyh-uslovijah/>
- 4 Бабкин М.Ю., Боровик С.И. Теория горения и взрыва: учебное пособие к практическим занятиям. – Челябинск: Издательский центр ЮУрГУ, 2012. – 62 с.
- 5 Лиханов В.А., Чувашев А.Н. Двигатели КАМАЗ: Учебное пособие. – Киров: Вятская ГСХА, 2018. – 190 с.
- 6 КамАЗ-740.31-240. Характеристики двигателей КамАЗ [Электронный ресурс] // – Режим доступа: <https://docviewer.yandex.kz/view/0/?page=1&>
- 7 Кухарёнок Г.М. Теория рабочих процессов двигателей внутреннего сгорания: методическое пособие для студентов заочной формы обучения специальности 1-37 01 01 «Двигатели внутреннего сгорания». – Минск: БНТУ, 2011. – 62 с.
- 8 Валиев М.Ш., Косимов Х.Р. О контроле температуры отработавших газов дизеля в эксплуатации [Электронный ресурс] // Universum: технические науки: электронный научный журнал. – 2020. – № 9 (78). – Режим доступа: <https://7universum.com/ru/tech/archive/item/10690>.
- 9 Плотников Л.В., Жилкин Б.П. Динамические характеристики газодинамики и теплоотдачи во впускном тракте поршневого ДВС // Двигателестроение. – 2009. – №2. – С. 55–56.
- 10 Кузнецов, Е.В. Основы теории и проектирования ДВС: пособие. – Могилев: БРУ, 2021. – 323 с.
- 11 Бирюк В.В., Довгялло А. И., Угланов Д. А. Курс лекций по дисциплине «Теплопередача» [Электронный ресурс] // электрон. курс лекций: МОиН РФ, СГАУ им. С.П. Королева (нац. исслед. ун-т); – Электрон. текстовые и граф. дан. (2,87 Мбайт). – Самара, 2013. – Режим доступа: <http://repo.ssau.ru/handle/Uchebnye-posobiya/Kurs-lekcii-po-discipline-Teploperedacha-Elektronnyi-resurs-elektron-kurs-lekcii-54259>.
- 12 Коломиец П.В. Топливо: учебное пособие по дисциплине «Химмотология» для подготовки магистров по направлению 140500.68 «Энергомашиностроение», магистерская программа 140506 «Поршневые и комбинированные двигатели». – Тольятти: ТГУ, 2011. – 78 с.

АМАНТАЕВ, М.А., РУСТЕМБАЕВ, А.Б., ЗОЛОТУХИН, Е.А., ТҮРҒЫН, Д.Н.

БАКТАҒЫ ЖАНАРМАЙДЫ ЖЫЛҒУ ҮШІН ДИЗЕЛЬДІК ҚОЗҒАЛТҚЫШТАН ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ГАЗДАРДЫҢ ЖЫЛУ ҚУАТЫН ЭНЕРГИЯ РЕТІНДЕ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Мақалада дизельдік қозғалтқышы бар жүк көліктерін суық мезгілде пайдаланудың талдауы келтірілген және автокөлік бағында дизельдік жанармайды жылыту үшін пайдаланылған газдарды қолдану тиімділігін зерттеудің өзектілігі негізделеді. КамАЗ-740.31-240 дизельдік қозғалтқышынан

пайдаланылған газдардан жылу ағынының потенциалдық қуаты анықталды және жанармайды жылытуға арналған жылу ағыны қуатының жанармай бағының жылыту аймағына және қозғалтқыштың жұмыс режиміне тәуелділігі келтірілген. Есептеу нәтижесінде автомобиль бағындағы дизельдік жанармайды жылыту уақытының мәндері $t_n = 0,14-0,67$ сағат алынды, бұл бақтағы дизельдік жанармайды жылыту үшін пайдаланылған газдарды пайдалану тиімділігін растайды.

Түйінді сөздер: төмен температура, дизельдік қозғалтқыш, пайдаланылған газдар, қуат жүйесі, жылу қуаты, жанармайды жылыту.

AMANTAYEV, M.A., RUSTEMBAYEV, A.B., ZOLOTUKHIN, Ye.A., TURGYN, D.N.

EFFECTIVENESS OF USING THE THERMAL POWER OF DIESEL ENGINE EXHAUST GAS AS AN ENERGY SOURCE FOR HEATING FUEL IN THE TANK

The article provides an analysis of the use of diesel-powered vehicles in the cold season and substantiates the relevance of research into the efficiency of using exhaust gases to heat diesel fuel in the vehicle tank. The potential power of the heat flow from the exhaust gases of the KamAZ-740.31-240 diesel engine is determined and the dependences of the power of the heat flow for fuel heating on the heating area of the fuel tank and the engine operating mode are given. As a result of the calculation, the time values for heating the fuel in the car tank $t_n=0.14-0.67$ hours were obtained, confirming the effectiveness of using exhaust gases to heat diesel fuel in the tank.

Key words: low temperature, diesel engine, exhaust gases, power system, heat power, fuel heating.

УДК 631.372

Кравченко, Р.И.,

доктор философии (PhD),

и.о. заведующего кафедры аграрной техники
и транспорта,

НАО «КРУ имени Ахмет Байтұрсынұлы»,
г.Костанай, Казахстан,

Семибаламут, А.В.,

кандидат технических наук,

ассоциированный профессор

кафедры транспорта и сервиса,

Костанайский инженерно-экономический
университет им. М. Дулатова,

г.Костанай, Казахстан,

Амантаев, М.А.,

доктор философии (PhD),

и.о. ассоциированного профессора кафедры
аграрной техники и транспорта,

НАО «КРУ имени Ахмет Байтұрсынұлы»,
г. Костанай, Казахстан,

Елисейев, В.С.,

магистрант 2 курса специальности 7М07105-

Транспорт, транспортная техника и технологии,

НАО «КРУ имени Ахмет Байтұрсынұлы»,

г. Костанай, Казахстан

ОБОСНОВАНИЕ КОНСТРУКЦИИ ТЯГОВО-СЦЕПНОГО УСТРОЙСТВА ДЛЯ СТАБИЛИЗАЦИИ ДИНАМИЧЕСКИХ НАГРУЗОК В АВТОПОЕЗДЕ

Аннотация

В статье приведен анализ конструкций тягово-цепных устройств автопоездов. Обоснованы выбор и варианты использования витой пружины и резинового демпфирующего элемента в тягово-цепном механизме. Пред-

БІЗДІҢ АВТОРЛАР

Айтжанова Индира Нурлановна – ҒжКБ бастығы орынбасарының м.а., АТҚЖБ кафедрасының аға оқытушысы, PhD докторы, «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан.

Амантаев Максат Амантайұлы – философия докторы (PhD), аграрлық техника және көлік кафедрасының қауымдастырылған профессорының м.а., Машина жасау, энергетика және ақпараттық технологиялар факультеті, «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан.

Амантаева Раушан Қадырбековна – экономика ғылымдарының магистрі, PhD докторанты, «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан.

Байжанова Лилия Абдул-Насыровна – экономика ғылымдарының магистрі, меңгерушісінің м.а.кафедралар, «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан.

Байкин Айдар Косымович – PhD докторы, Құқық және экономика факультетінің деканы, «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан.

Банищиков Даниил Александрович – 7М07105 – Көлік, көлік техникасы және технологиясы мамандығының 2 курс магистранты, аграрлық техника және көлік кафедрасының қауымдастырылған профессорының м.а., Машина жасау, энергетика және ақпараттық технологиялар факультеті, «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан.

Баубекова Гаухар Қоныспаевна – Ө. Сұлтангазин атындағы педагогикалық институтының, Ахмет Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ жаратылыстану пәндер кафедрасының меңгерушісі, Қостанай қ., Қазақстан.

Бекманова Аружан Бейсенбайқызы – 6В05102 – Биотехнология ББ 4 курс студенті, «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан.

Гриднева Вероника Михайловна – бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірлеу және сүйемелдеу бөлімі бастығы, «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан.

Давлетбаева Жұлдыз Жетпісбайқызы – әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының Мемлекеттік саясаттың ұлттық мектебінің профессоры, Астана, Қазақстан.

Елисейев Вячеслав Сергеевич – 7М07105 – Көлік, көлік техникасы және технологиясы мамандығының 2 курс магистранты, аграрлық техника және көлік кафедрасының қауымдастырылған профессорының м.а., Машина жасау, энергетика және ақпараттық технологиялар факультеті, «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан.

Золотухин Евгений Александрович – философия докторы (PhD), аграрлық техника және көлік кафедрасының қауымдастырылған профессорының м.а., Машина жасау, энергетика және ақпараттық технологиялар факультеті, «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан.

Қалиева Мадина Талғатқызы – 6В01703 – Орыс тілі мен әдебиеті мамандығының 4 курс студенті, «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан.

Клат Яна Юрьевна – Ө. Сұлтангазин атындағы педагогикалық институттың, Ахмет Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ География білім беру бағдарламасының 4 курс студенті, Қостанай қ., Қазақстан.

Коваль Андрей Петрович – экономика ғылымдарының кандидаты, ғылым және коммерцияландыру басқармасының бастығы, «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ, Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институтының жетекші ғылыми қызметкері, Қостанай қ., Қазақстан.

Кравченко Руслан Иванович – философия докторы (PhD), аграрлық техника және көлік кафедрасының меңгерушісінің м.а., Машина жасау, энергетика және ақпараттық технологиялар факультеті, «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан.

Курманов Алмас Мухаметкаримович – экономика ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институтының бас директоры, Астана қ., Қазақстан.

Лопушнян Мария Сергевна – 6В02304 - Орыс филологиясы мамандығының 4 курс студенті, «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан.

Майер Федор Федорович – физика-математика ғылымдарының кандидаты, доцент, математика және физика кафедрасының профессорының м.а., «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан.

Молдағалиева Нұржанат Доскалиевна – экономика ғылымдарының магистрі, бухгалтерлік есеп және басқару кафедрасының оқытушысы, Қостанай қ., Қазақстан.

Мухаметкалиева Ельмира Мамытжановна – PhD докторы, аға оқытушы, «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан.

Мырзағалиева Кулзада Мешитбаевна – филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан.

Омарова Дильназ Кенжебековна – «Қазақ тілі мен әдебиеті» мамандығының 4 курс студенті, «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан.

Петрунин Максим Юрьевич – Ахмет Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ Ө.Сұлтангазин атындағы педагогикалық институты, География білім беру бағдарламасының 4 курс студенті, Қостанай қ., Қазақстан.

Рүстембаев Арман Базарханұлы – философия ғылымдарының докторы (PhD), С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті Технология факультеті көліктік техника және технологиялар кафедрасының меңгерушісі, Қазақстан.

Саидов Анзор Мусаевич – экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан.

Сартанова Налима Телгораевна – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Экономика және қаржы» кафедрасының профессорының м.а., «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан.

Сегізбаева Кенжегүл Құнусбайқызы – филология ғылымдарының кандидаты, тіл және әдебиет теориясы кафедрасының доценті м.а., «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан.

Семибаламут Александр Викторович – т.ғ.к., доцент, «Көлік және сервис» кафедрасы, М.Дулатов атындағы Қостанай инженерлік-экономикалық университеті, Қостанай қ., Қазақстан.

Серикбаев Байжан Бақытжанович – информатика педагогтарын даярлау мамандығының I курс магистранты, «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан.

Субаева Асия Камильевна – экономика ғылымдарының докторы, доцент, А. Н. Туполев атындағы Қазан ұлттық техникалық зерттеу университетінің "Восток" Чистополь филиалы — КАИ, Татарстан, Ресей.

Тастанов Мейрамбек Ғабдуалиұлы – физика-математика ғылымдарының кандидаты, доцент, математика және физика кафедрасының профессорының м.а., «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан.

Тобылов Қуаныш Тобылович – э.э.к., бухгалтерлік есеп және басқару кафедрасының қауымдастырылған профессор м.а., Қостанай қ., Қазақстан.

Тұрғын Данияр Нұрбекұлы – 7М07105 – Көлік, көлік техникасы және технологиясы мамандығының 2 курс магистранты, аграрлық техника және көлік кафедрасының қауымдастырылған профессорының м.а., Машина жасау, энергетика және ақпараттық технологиялар факультеті, «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан.

Шамкенов Руслан Жаксылыкович – Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының Мемлекеттік саясаттың ұлттық мектебінің магистранты, Астана, Қазақстан.

Шаяхметова Лилия Муслимовна – PhD, жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру бөлімінің бастығы – Alikhan Vokeikhan University, ғылыми қызметкер-Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты, Семей қаласы, Қазақстан.

Шумейко Татьяна Степановна – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, физика, математика және цифрлық технологиялар кафедрасы профессорының м.а., «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан.

НАШИ АВТОРЫ

Айтжанова Индира Нурлановна – и.о. зам. начальника УНиК, ст.преподаватель кафедры ПБиБ, доктор PhD, НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан.

Амантаев Максат Амантайұлы – доктор философии (PhD), и.о. ассоциированного профессора кафедры аграрной техники и транспорта, Факультет машиностроения, энергетики и информационных технологий, НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан.

Амантаева Раушан Кадырбековна – магистр экономических наук, докторант, НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан.

Байжанова Лилия Абдул-Насыровна – магистр экономических наук, и.о.зав.кафедры, НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г.Костанай, Казахстан.

Байкин Айдар Косымович – доктор PhD, декан факультета Экономики и права, НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г.Костанай, Казахстан.

Банищиков Даниил Александрович – магистрант 2 курса специальности 7М07105 – Транспорт, транспортная техника и технологии, кафедры аграрной техники и транспорта, Факультет машиностроения, энергетики и информационных технологий, НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан.

Баубекова Гаухар Коныспаевна – заведующий кафедрой ЕНД, педагогический институт имени У.Султангазина, НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан.

Бекманова Аружан Бейсенбайқызы – 4 курс, ОП 6В05102 – Биотехнология, НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан.

Гриднева Вероника Михайловна – начальник отдела разработки и сопровождения программного обеспечения, НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан.

Давлетбаева Жулдыз Жетпысбаевна – профессор, кандидат социологических наук, Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Астана, Казахстан.

Елисейев Вячеслав Сергеевич – магистрант 2 курса специальности 7М07105 – Транспорт, транспортная техника и технологии, кафедры аграрной техники и транспорта, Факультет машиностроения, энергетики и информационных технологий, НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан.

Золотухин Евгений Александрович – доктор философии (PhD), и.о. ассоциированного профессора кафедры аграрной техники и транспорта, Факультет машиностроения, энергетики и информационных технологий, НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан.

Калиева Мадина Талгатовна – студентка 4 курса специальности 6В01703 – Русский язык и литература, НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан.

Клат Яна Юрьевна – студентка 4 курса, ОП География, кафедры ЕНД, педагогический институт имени У.Султангазина, НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан.

Коваль Андрей Петрович – кандидат экономических наук, начальник управления науки и коммерциализации – Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы; ведущий научный сотрудник – Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан, г. Костанай, Казахстан.

Кравченко Руслан Иванович – доктор философии (PhD), и.о. заведующего кафедрой аграрной техники и транспорта, Факультет машиностроения, энергетики и информационных технологий, НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан.

Курманов Алмас Мухаметкаримович – кандидат экономических наук, генеральный директор – Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан, г. Астана, Казахстан.

Лопушнян Мария Сергеевна – студентка 4 курса специальности 6В02304 -Русская филология, НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан.

Майер Федор Федорович – кандидат физико-математических наук, доцент, и.о. профессора кафедры математики и физики, НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан.

Молдагалиева Нуржанат Доскалиевна – магистр экономических наук, преподаватель кафедры бухгалтерского учета и управления, г. Костанай, Казахстан.

Мухаметкалиева Ельмира Мамытжановна – доктор PhD, ст.преподаватель, НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан.

Мырзагалиева Кулзада Мешитбаевна – кандидат филологических наук, ассоц. профессор, НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан.

Омарова Дильназ Кенжебековна – студентка 4 курса по специальности «Казахский язык и литература», НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан.

Петрунин Максим Юрьевич, студент 4 курса, ОП География, кафедры ЕНД, педагогический институт имени У.Султангазина, НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан.

Рустембаев Арман Базарханович – доктор философии (PhD), заведующий кафедрой транспортная техника и технологии, Технический факультет, Казахский агротехнический исследовательский университет имени С.Сейфуллина, Казахстан.

Саидов Анзор Мусаевич – магистр экономических наук, ст.преподаватель, НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан.

Сартанова Налима Телгораевна – кандидат экономических наук, доцент, и.о. профессора кафедры «Экономики и финансы», НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан.

Сегизбаева Кенжегуль Кунусбаевна – кандидат филологических наук, и.о. ассоциированного профессора кафедры теории языков и литературы, НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан.

Семибаламут Александр Викторович – кандидат технических наук, ассоциированный профессор, кафедры транспорта и сервиса, Костанайский инженерно-экономический университет им. М. Дулатова, г. Костанай, Казахстан.

Серикбаев Байжан Бакытжанович – магистрант 1 курса, специальности Подготовка педагогов информатики, НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г.Костанай, Казахстан.

Субаева Асия Камильевна – доктор экономических наук, доцент, Чистопольский филиал «Восток» Казанского национального исследовательского технического университета имени А. Н. Туполева – КАИ, Татарстан, Россия.

Тастанов Мейрамбек Габдуалиевич – кандидат физико-математических наук, доцент, и.о. профессора кафедры математики и физики, НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан.

Тобылов Куаныш Тобылович – к.э.н., и.о. ассоциированного профессора кафедры бухгалтерского учета и управления, г. Костанай, Казахстан.

Тұрғын Данияр Нұрбекұлы – магистрант 2 курса специальности 7M07105 – Транспорт, транспортная техника и технологии, кафедры аграрной техники и транспорта, Факультет машиностроения, энергетики и информационных технологий, НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г.Костанай, Казахстан.

Шамкенов Руслан Жаксылыкович – магистрант, Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Астана, Казахстан.

Шаяхметова Лилия Муслимовна – PhD, начальник отдела послевузовского образования – Alikhan Vokeikhan University, научный сотрудник – Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан, г. Семей, Казахстан.

Шумейко Татьяна Степановна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, и.о. профессора кафедры физики, математики и цифровых технологий, НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г.Костанай, Казахстан.

OUR AUTHORS

Aitzhanova Indira Nurlanovna - acting deputy Head of the Science and Commercialization Department, Senior Lecturer of the Food safety and biotechnology department, PhD, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

Amantayev Maksat Amantaiuly – PhD, acting Associate Professor of the Department of agricultural machines and transport, Faculty of mechanical engineering, energy and information technologies, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

Amantayeva Raushan Kadyrbekovna – Master of Economic Sciences, PhD student, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

Baizhanova Liliya Abdul-Nasyrovna – Master of Economic Sciences, acting Head of the department, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

Baykin Aidar Kossymovich - PhD, Dean of the Faculty of economics and law, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

Banshchikov Daniil Aleksandrovich – 2nd year Master student, 7M07105 – Transport, transport equipment and technology educational program, Department of agricultural machines and transport, Faculty of mechanical engineering, energy and information technologies, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

Baubekova Gaukhar Konyspaevna – Head of the Department of natural science subjects, U.Sultangain Pedagogical Institute, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

Bekmanova Aruzhan Beissenbaykyzy – 4th year student, 6B05102 – Biotechnology educational program, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

Gridneva Veronika Mikhailovna – Head of Software Development and Maintenance Department, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

Davletbayeva Zhuldyz Zhetpysbayevna – Professor, Candidate of Sociological Sciences, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan.

Yeliseyev Vyacheslav Sergeevich – 2nd year Master student, 7M07105 – Transport, transport equipment and technology educational program, Department of agricultural machines and transport, Faculty of mechanical engineering, energy and information technologies, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

Zolotukhin Yevgeniy Alexandrovich – PhD, acting Associate Professor of the Department of agricultural machines and transport, Faculty of mechanical engineering, energy and information technologies, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

Kaliyeva Madina Talgatovna – 4th year student, 6B01703 – Russian language and literature educational program, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

Klat Yana Yuriyevna – 4th year student, Geography educational program, Department of natural science subjects, U.Sultangazin Pedagogical Institute, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

Koval Andrey Petrovich – Candidate of Economic Sciences, Head of the Department of science and commercialization – Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University; Leading Researcher – Republican Research Institute for Labor Protection of the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan, Kostanay, Republic of Kazakhstan.

Kravchenko Ruslan Ivanovich – PhD, acting head of the Department of agricultural machines and transport, Faculty of Mechanical engineering, energy and information technologies, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

Kurmanov Almas Mukhametkarimovich – Candidate of Economic Sciences, General Director – Republican Scientific Research Institute of Labor Protection of the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan.

Lopushnyan Mariya Sergeyevna – 4th year student, 6B02304 -Russian philology educational program, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

Mayer Fyodor Fyodorovich – Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor, acting Professor of the Department of mathematics and physics, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

Moldagaliyeva Nurzhanat Doskaliyevna – Master of Economic Sciences, Lecturer of the Department of accounting and management, Kostanay, Kazakhstan.

Mukhametkaliyeva Elmira Mamytzhonovna – PhD, Senior lecturer, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

Myrzagaliyeva Kulzada Meshitbayevna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

Omarova Dilnaz Kenzhebekovna – 4th year student, majoring in “Kazakh language and literature”, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

Petrinin Maxim Yuriyevich – 4th year student, Geography educational program, Department of natural science subjects, U.Sultangazin Pedagogical Institute, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

Rustembayev Arman Bazarkhanovich – PhD, Head of the Department of transport engineering and technology, faculty of technology, S. Seifullin Kazakh Agrotechnical Research University, Kazakhstan.

Saidov Anzor Musaevich – Master of Economic Sciences, senior Lecturer, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

Sartanova Nalima Telgorayevna – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor; Professor of the Department of economics and finance, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

Segizbayeva Kenzhegul Kunusbayevna – Candidate of Philology, acting Associate Professor Department of theory of languages and literature, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

Semibalamut Alexander Viktorovich – Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Department of transport and service, M. Dulatov Kostanay Engineering and Economic University, Kostanay, Kazakhstan.

Serikbayev Baizhan Bakytzhanovich – 1st year Master’s student, Training of computer science teachers educational program, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

Subayeva Assiya Kamiliyevna – Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Chistopol branch «Vostok» of the Kazan National Research Technical University named after A. N. Tupolev - KAI, Tatarstan, Russia.

Tastanov Meirambek Gabdualiyevich – Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor, acting Professor of the Department of mathematics and physics, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

Tobylov Kuanysh Tobylovich – Candidate of Economic Sciences, acting Associate Professor of the Department of accounting and management, Kostanay, Kazakhstan.

Turgyn Daniyar Nurbekuly – 2nd year Master's student, 7M07105 – Transport, transport equipment and technology educational program, Department of agricultural machines and transport, Faculty of mechanical engineering, energy and information technologies, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

Shamkenov Ruslan Zhaksylykovich – Master student, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan.

Shayakhmetova Liliya Muslimovna – PhD, Head of the Department of Postgraduate Education – Alikhan Bokeikhan University, Researcher – Republican Research Institute for Labor Protection of the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan, Semey, Kazakhstan.

Shumeyko Tatyana Stepanovna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, acting Professor of the Department of physics, mathematics and digital technologies, Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University NLC, Kostanay, Kazakhstan.

АВТОРЛАРДЫҢ НАЗАРЫНА

«ҚМПИ Жаршысы» журналы әлеуметтік-гуманитарлық, физика-математикалық, техникалық, биологиялық, химиялық-технологиялық, экономикалық ғылымдар және экология, халықаралық байланыстар салалары бойынша бұрын жарияланбаған өзекті ізденіс нәтижелері туралы мақалаларды жариялайды.

Редакциялық алқа мүшелері журнал материалдарының мазмұнына сын-пікір білдіргеннен кейін басылымға ұсыну шешімі шығарылады. Қабылданбаған мақалаларды редакциялық алқа мүшелері қайта қарастырмайды.

Мақалалар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде жарияланады.

Журнал жыл барысында төрт рет шығарылады (қаңтар, сәуір, шілде, қазан).

«Қазпошта» АҚ-ның кез келген бөлімінде журналға жазылу мүмкіндігі қарастырылған. Жазылым индексі 74081.

Мақалаға қойылатын талаптар:

Мәтіннің көлемі сөз аралықтары мен сілтемелерді қоса алғанда 15000-нан 60000 таңбаға дейін болуы қажет (0,3-тен 1,5 баспалық параққа дейін, яғни 5–24 бет).

Мәтіннің рәсімделуіне қойылатын техникалық талаптар:

Қаріп – Times New Roman, өлшемі – 12, мәтіннің туралануы – беттің ені бойынша.

Жиектері: барлық жағынан 2 см.

Жоларалық интервал: бірлік.

Абзацтар аралығы «Алдында» – жоқ, «Кейін» – жоқ.

Азат жол– 1,25 см.

Мәтін: парақта бір бағана.

Мақаланың басқы беті келесі ақпараттарды қамтуы қажет:

1. *ӘОЖ коды.* Беттің сол жағына қалың қаріппен жазылады. Авторлық материалға ӘОЖ кодын мына сілтеме арқылы алуға болады: <http://teacode.com/online/udc/>.

2. *Автордың аты-жөні.* Беттің оң жағына қалың қаріппен ӘОЖ кодын бір тармақ төмен жазылады.

3. *Авторлар туралы ақпарат.* Беттің оң жағына көлбеу әріптермен жазылады: автордың ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы, қызметі, қызмет орны, қаласы, мемлекеті.

4. *Мақала атауы.* Беттің ортасында бас әріптермен және қалың қаріппен жазылады.

5. *Мақала түйіні.* «Түйін» сөзі (орыс. «Аннотация», ағылш. «Abstract») беттің ортасында қалың қаріппен мақала атауынан бір тармақ төмен жазылады. Түйін мақаланың жарияланатын тілінде жазылады. Түйін мәтіні: сөз аралықтарын қоса алғанда 500–800 таңба, мәтіннің туралануы – беттің ені бойынша, шегініс – оң және сол жақтан 2 см, азат жол– 1,25 см. Мақала тілінде жазылған түйінді мақала тілінде жазылған түпкі түйінмен (резюме) ауыстыру мүмкіндігі қарастырылған.

6. *Мақаланың түпкі түйіні.* Мақала жарияланатын тілден бөлек, мақала атауының аудармасымен екі тілде жазылады. Түпкі түйін мәтіні: көлбеу әріптермен әдебиеттер тізімінен кейін 1 тармақ төмен жазылады, сөз аралықтарын қоса алғанда 500–800 таңба, мәтіннің туралануы – беттің ені бойынша, азат жол– 1,25 см.

7. *Кілт сөздер* (5–8 сөз және/немесе сөз тіркесі). Кілт сөздер үш тілде сәйкесінше «Түйін» және «Түпкі түйіннен» төмен жазылады. «Кілт сөздер» тіркесі (орыс. «Ключевые слова», ағылш. «Key words»): қалың әріптермен, беттің сол жағына жазылады, шегініс – оң және сол жақтан 2 см, «Кілт сөздер» тіркесінен кейін қос нүкте қойылады, ары қарай кілт сөздер жазылады.

8. *Негізгі мәтін* келесі бөлімдерден тұрады:

1) *Кіріспе* (орыс. – Введение, ағылш. – Introduction).

2) *Материалдар және әдістер* (орыс. – Материалы и методы, ағылш. – Materials and methods).

- 3) *Нәтижелер* (орыс. – Результаты, ағылш. – Results).
- 4) *Талқылау* (орыс. – Обсуждение, ағылш. – Discussion).
- 5) *Қорытынды* (орыс. – Выводы, ағылш. – Conclusions).
- 6) *Ризашылық білдіру* (орыс. – Благодарности, ағылш. – Appreciation).

3 және 4 бөлімдер біріктірілуі мүмкін, 6 бөлім – қажеттілік туындаған жағдайда ғана жазылады.

Мақала бөлімдері нөмірленуі тиіс. Сандардан кейін нүкте қойылмайды. Бөлім атауларының жазылуы: қаріп– Times New Roman, өлшемі – 12, қалың қаріппен, туралануы– беттің сол жағында.

Мәтінде белгілі бір тармақты немесе тізімді белгілеуде араб сандары қолданылады.

9. *Әдебиеттер тізімі* (орыс. – Список литературы, ағылш. – References). Әдебиеттер тізімі мақаладан кейін жазылады. «Әдебиеттер тізімі» тіркесіқалың қаріппен жазылады, қаріп өлшемі – 12, шегініс – 1,25 см.

Дереккөздер туралы ақпаратты мәтінде дереккөздерге сілтеменің жасалу реті бойынша орналастырып, араб сандарымен нөмірлеу қажет. Сандардан кейін нүкте қойылмайды. Шрифт өлшемі – 11, шегініс – 1,25 см.

Қолданылған дереккөздерге сілтемелер тік жақшаның ішінде келтірілгені абзал. Библиографиялық жазу түпнұсқа тілінде орындалады.

Кітаптардың шығыс деректерінің жазылу тәртібі: автордың (авторлардың) тегі, аты-жөнінің басқы әріптері, кітаптың аты, жарияланған орны, басылымы, шыққан жылы, беттер. Мысалы: Семенов В.В. Философия: итог тысячелетий. Философская психология. – Пушино: ПНЦ РАН, 2000. – Б. 60–65.

Журнал, мерзімді басылымдардың шығыс деректерінің жазылу тәртібі: автордың (авторлардың) тегі, аты-жөнінің басқы әріптері, мақала атауы, журнал атауы, жылы, басылым нөмірі, беттер. Мысалы: Голубков Е.П. Маркетинг как концепция рыночного управления // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 1. – Б. 89–104.

Жинақтардың шығыс деректерінің жазылу тәртібі: автордың (авторлардың) тегі, аты-жөнінің басқы әріптері, мақала атауы, жинақ атауы, басылым жылы, беттер. Мысалы: Зимин А.И. Влияние состава топливных эмульсий на концентрацию оксидов азота и серы в выбросах промышленных котельных // Экологическая защита городов: тез. докл. науч.-техн. конф. – М.: Наука, 1996. – Б. 77–79.

Электрондық ресурстардың шығыс деректерінің жазылу тәртібі: мақала атауы, автор туралы ақпарат, мақаланың шығу орны, мерзімі, сонымен қатар, ақпараттық тасымалдаушы, жүйелік талаптар, ғаламтор ресурстарын қолдану мүмкіндіктері (Художественная энциклопедия зарубежного классического искусства [Электронный ресурс]. – Электрон. текстовые, граф., зв. дан. и прикладная прогр. (546 Мб). – М.: Большая Рос. энцикл. [и др.], 1996. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) + рук. Пользователя (1 с.). – Систем. требования: ПК 486 или выше; 8 Мб ОЗУ; Windows 95 или новее; SVGA 32768 и более цв.; 640x480; 4x CD-ROM дисковод; 16 бит. зв. карта; мышь; Faulkner, A., Thomas, P. Проводимые пользователями исследования и доказательная медицина [Электронный ресурс] // Обзор современной психиатрии: электронный журнал. – 2002. – Вып. 16. – Режим доступа: <http://www.psyobsorg.org>).

10. *Кестелерді жасау*. Әрбір кестенің реттік нөмірі мен атауы болуы шарт. Кесте нөмірі және атауы кестенің жоғары жағына орналастырылады. Көлбеу әріптермен жазылған «Кесте 1» («Таблица 1», «Table 1») сөзінен кейін сызықша қойылып, кесте атауы қалыпты әріптермен жазылады, туралануы – беттің ортасында, шрифт өлшемі – 11, кестедегі мәтіннің туралануы – беттің сол жағы.

11. *Графикалық материалдар* «Microsoft Graph» немесе «Excel» бағдарламаларында орындалуы қажет және сканерден өткізілмеуі қажет.

Графикалық бейнелер сурет немесе біртұтас объект ретінде берілуі тиіс. Графикалық объектілер беттің белгіленген жиектерінен аспай, бір беттен артық болмауы қажет.

Әрбір объектінің нөмірі және атауы болуы керек. Объект нөмірі мен атауы объектіден төмен орналасуы қажет. Шрифт өлшемі – 11, мәтіннің орналасу қалпы – беттің сол жағы.

12. *Формулалардың берілуі.* Математикалық формулаларды формулалар редакторы «Microsoft Equation» арқылы белгілеу қажет. Олар жақша ішінде оң жақтан нөмірленеді. Формулалар көп болған жағдайда әрбір бөлімнің формулаларын тәуелсіз нөмірлеу ұсынылады.

13. *Мақалаға міндетті түрде тіркелетін ақпараттар:*

– автор туралы ақпарат (үш тілде): тегі, аты, әкесінің аты, ғылыми атағы, ғылыми дәрежесі, қызметі, жұмыс орны (ЖОО, мекеме атауы, факультет, кафедра), жұмыс және ұялы телефон нөмірі;

– ғылым кандидаты, докторы немесе PhD докторының мақалаға қатысты сын-пікірі (ғылыми дәрежесіз авторлар үшін).

Редакция ұсынылған барлық материалдарға сын-пікір білдіруге міндетті емес және материалдары қабылданбаған авторлармен пікірталасқа түспейді.

**Мақалалардың қабылдануы және жариялануы бойынша
сауалдар туындаған жағдайда мына мекен-жайға жүгініңіз:**

Қазақстан Республикасы, 110000, Қостанай қ., Байтұрсынов көш., 47
ҚР БҒМ «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ
БСН 200740006481, БЖК КСJBKZKX
ЖСК KZ398562203108711441 «Банк Центр Кредит» АҚ

Қазақстан Республикасы, 110000, Қостанай қ., Байтұрсынов көш., 47
№007 каб. Тел.: 8-777-581-51-20
E-mail: vestnik.kru@ksu.edu.kz

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Журнал «ҚМПИ Жаршысы» публикует статьи об оригинальных и ранее не печатавшихся результатах исследований в области социально-гуманитарных, физико-математических, технических, биологических, химико-технологических, экономических наук, по экологии, международным научным связям и т.п.

Решение о публикации принимается редакционной коллегией журнала после рецензирования. Отклоненные статьи повторно редколлегией не рассматриваются.

Статьи публикуются на казахском, русском, английском языках.

Журнал выходит четыре раза в год (январь, апрель, июль, октябрь).

Подписку на журнал можно оформить в любом почтовом отделении АО «Казпочта». Подписной индекс 74081.

Требования к статьям:

Объем текста статьи должен быть от 15000 до 60000 знаков, включая пробелы и сноски (от 0,3 до 1,5 печатных листов, т.е. от 5 до 24 страниц).

Технические требования к оформлению текста:

Шрифт: Times New Roman, размер шрифта – 12, выравнивание текста – по ширине страницы.

Поля: по 2 см со всех сторон.

Междустрочный интервал: одинарный.

Интервал между абзацами «Перед» – нет, «После» – нет.

Отступ «Первой строки» – 1,25.

Текст: одна колонка на странице.

Первая (титовая) страница статьи должна содержать следующую информацию:

1. *Код УДК.* Полуужирный, положение по левому краю страницы. Присвоить УДК авторскому материалу можно здесь: <http://teacode.com/online/udc/>.

2. *Ф.И.О. автора.* Полуужирный курсив, положение на странице – по правому краю через строку после кода УДК.

3. *Сведения об авторе.* Курсив, положение на странице – по правому краю: ученая степень, ученое звание, должность, место работы, город, страна.

4. *Заглавие.* Прописные буквы, полуужирный, положение по центру страницы.

5. *Аннотация к статье.* Слово «Аннотация» (каз. «Түйін», англ. «Abstract»), полуужирный, положение по центру страницы, через строку после заглавия. Аннотация оформляется на языке статьи. Допускается замена аннотации на языке статьи на резюме на языке статьи. Текст аннотации: 500–800 знаков с пробелами, курсив, выравнивание по ширине страницы, отступы слева и справа – по 2 см, отступ «Первой строки» – 1,25.

6. *Резюме к статье.* Оформляется на двух языках, отличных от языка статьи, с переводом названия статьи. Текст резюме: курсивный, после списка литературы через интервал, 500–800 знаков с пробелами, положение по ширине текста, отступ «Первой строки» – 1,25.

7. *Ключевые слова* (от 5 до 8). Ключевые слова пишутся на трех языках, размещаются соответственно под «Аннотацией» и «Резюме». Фраза «Ключевые слова» (каз. «Кілт сөздер», англ. «Key words»): полуужирный, отступы слева и справа – по 2 см, после фразы ставится двоеточие. Сами ключевые слова указываются после фразы «Ключевые слова» в той же строке, через запятую.

8. *Основной текст* делится на следующие разделы:

1) *Введение* (каз – Кіріспе, англ. – Introduction).

2) *Материалы и методы* (каз. – Материалдар мен әдістер, англ. – Materials and Methods).

3) *Результаты* (каз. – Нәтижелер, англ. – Results).

4) *Обсуждение* (каз. – Талқылау, англ. – Discussion).

5) *Выводы* (каз. – Қорытынды, англ. – Conclusions).

6) *Благодарности* (каз. – Ризашылық білдіру, англ. – Appreciation).

Разделы 3 и 4 могут объединяться, раздел 6 – по необходимости.

Разделы статьи должны быть пронумерованы, необходимо нумеровать арабскими цифрами без точки. Оформление заголовков разделов – шрифт Times New Roman, размер шрифта – 12, полужирный, положение по левому краю страницы.

При выделении в тексте отдельных пунктов или списков следует использовать только арабские цифры.

9. *Список литературы* (каз. – Әдебиеттер тізімі, англ. – References). Список литературы приводится в конце статьи и озаглавляется «Список литературы» – шрифт Times New Roman, размер шрифта – 12, полужирный, отступ «Первой строки» – 1,25.

Сведения об источниках следует располагать в порядке появления ссылок на источники в тексте, нумеровать арабскими цифрами без точки, размер шрифта – 11, отступ «Первой строки» – 1,25 см. Ссылки на использованные источники следует приводить в квадратных скобках. Библиографическая запись выполняется на языке оригинала.

Выходные данные *книг* обязательно включают: фамилию автора (авторов), инициалы, название, место издания, издательство, год издания, страницы. Например: Семенов В.В. *Философия: итог тысячелетий. Философская психология.* – Пущино: ПНЦ РАН, 2000. – С. 60–65.

Выходные данные *статей из журналов и периодических изданий* указываются в следующем порядке: фамилия автора (авторов), инициалы, название статьи, название журнала, год, номер издания, страницы. Например: Голубков Е.П. *Маркетинг как концепция рыночного управления // Маркетинг в России и за рубежом.* – 2001. – № 1. – С. 89–104.

Выходные данные *сборников* указываются в следующем порядке: фамилия автора (авторов), инициалы, название статьи, название сборника, год издания, страницы. Например: Зимин А.И. *Влияние состава топливных эмульсий на концентрацию оксидов азота и серы в выбросах промышленных котельных // Экологическая защита городов: тез. докл. науч.-техн. конф.* – М.: Наука, 1996. – С. 77–79.

Выходные данные *электронных ресурсов* содержат информацию об авторе, названии, дате и месте издания или публикации, также указывается информационный носитель, системные требования, режим доступа (к интернет-ресурсам) (*Художественная энциклопедия зарубежного классического искусства [Электронный ресурс].* – Электрон. текстовые, граф., зв. дан. и прикладная прогр. (546 Мб). – М.: Большая Рос. энцикл. [и др.], 1996. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) + рук. Пользователя (1 с.). – Систем. требования: ПК 486 или выше; 8 Мб ОЗУ; Windows 95 или новее; SVGA 32768 и более цв.; 640x480; 4x CD-ROM дисковод; 16 бит. зв.карта; мышь; Faulkner, A., Thomas, P. *Проводимые пользователями исследования и доказательная медицина [Электронный ресурс] // Обзор современной психиатрии: электронный журнал.* – 2002. – Вып. 16. – Режим доступа: <http://www.psyobsor.org>).

10. *Оформление таблиц.* Каждая таблица должна быть пронумерована и иметь заголовок. Номер таблицы и заголовок размещаются над таблицей. Номер оформляется как «Таблица 1» («Кесте 1», «Table 1»), стиль шрифта – курсивный. Заголовок таблицы размещается через тире, шрифт – Times New Roman, размер – 11, по центру страницы, стиль шрифта – обычный. Положение текста в таблице по левому краю, шрифт – Times New Roman, размер – 11.

11. *Оформление графических материалов.* Графические материалы должны быть подготовлены с помощью программ «Microsoft Graph» или «Excel» без использования сканирования.

Графические объекты должны быть в виде рисунка или сгруппированных объектов.

Графические объекты не должны выходить за пределы полей страницы и превышать одну страницу.

Каждый объект должен быть пронумерован и иметь заголовок. Номер объекта и заголовков размещаются под объектом. Номер оформляется как «Рисунок 1» («Сурет 1», «Picture 1»), шрифт – Times New Roman, курсив, размер – 11, положение текста на странице по центру. Далее следует название, шрифт – Times New Roman, размер – 11, стиль шрифта – обычный.

12. *Оформление формул.* Математические формулы оформляются через редактор формул «Microsoft Equation». Их нумерация проставляется с правой стороны в скобках. При большом числе формул рекомендуется их независимая нумерация по каждому разделу.

13. *К статье обязательно прилагаются:*

– сведения об авторе (на трех языках): фамилия, имя, отчество, ученая степень, ученое звание, должность, место работы (название вуза, организации, факультет, кафедра), рабочий и мобильный телефоны;

– рецензия кандидата или доктора наук, доктора PhD (для авторов без ученой степени).

Редакция не несет обязательств по рецензированию всех поступающих материалов и не вступает в дискуссию с авторами отклоненных материалов.

По всем вопросам приема и публикации статей обращаться по адресу:

Республика Казахстан, 110000, г. Костанай, ул. Байтурсынова, 47
НАО «Костанайский региональный университет
имени Ахмет Байтұрсынұлы» МОН РК
БИН 200740006481, БИК КСЖВКЗКХ
ИИК KZ398562203108711441 в АО «Банк Центр Кредит»

Республика Казахстан, 110000, г. Костанай, ул. Байтурсынова, 47
№007 каб. Тел.: 8 (777) 581-51-20
E-mail: vestnik.kru@ksu.edu.kz

INFORMATION FOR AUTHORS

The journal «KMPI Zharshysy» is responsible for publishing the articles with original content on the results of research in the fields of social-humanitarian, physical and mathematical, technical, biological, chemical-technological, economical sciences, and ecology, international scientific relationships and etc. which were not printed previously.

The decision to publish an article is considered by the editorial board of the journal after peer review. Rejected articles are not considered again by the editorial board.

Articles are published in Kazakh, Russian and English languages.

The journal is published four times a year (January, April, July, October).

A subscription to the journal can be obtained at any post office of JSC "Kazpost". Subscription index 74081.

Article requirements:

The volume of the text of the article should be between 15,000 and 60,000 signs, including spaces and footnotes (from 0,3 to 1,5 printed page, i.e. 5-24 pages).

Technical requirements for the decoration of the text:

Font: Times New Roman, size – 12, alignment – width of the page.

Field: on 2 cm from all directions.

Line spacing: single.

Spacing between paragraphs «Before» – no, «After» – no.

Indentation of "The first line" – 1,25.

Text: one column on the page.

The first (titular) page of the article must include the following information:

1. *UDC code*. Boldface, position on the left side of the page. Assign the UDC to copyright material can be available here: <http://teacode.com/online/udc/>.

2. *Full name of the author*. Bold italic, position on the right edge of the page through the line after the UDC code.

3. *Information about authors*. Font style – italic, position on the right edge of the page: academic degree, academic title, position, place of work, city, country.

4. *Title*. Uppercase letters, bold, position – at the center of the page.

5. *Abstract to the article*. The word «Abstract» (kaz. «Түйін», rus. «Аннотация»), boldface, position – at the center of the page, in a line after the title. Abstract is made in the language of the article. It is possible to replace the abstract on the language of the article to the summary on the language of the article. Text of abstract: 500–800 signs including spaces, italics, position – the width of text, indents on the left and right – 2 cm, indentation of "the first line" – 1.25.

6. *Summary of the article*. It is made out in two languages differ from the language of the article, with the translation of the title of the article. Text of summary: italic, after references, 500–800 signs including spaces, alignment – the width of page, indentation of "the first line" – 1.25.

7. *Key words* (from 5 to 8). Key words are written in three languages, are located accordingly under the «Abstract» and «Summary». The phrase «Key words» (kaz. «Кілт сөздер», rus. «Ключевые слова»): boldface, indents on the left and right – 2 cm, after the phrase there is a colon. Key words are written after the phrase "Key words" in the same line, separated by a comma.

8. *Main text of the article* consists of the following parts:

1) *Introduction* (kaz. – Кіріспе, rus. – Введение).

2) *Materials and Methods* (kaz. – Материалдар мен әдістер, rus. – Материалы и методы).

3) *Results* (kaz. – Нәтижелер, rus. – Результаты).

4) *Discussion* (kaz. – Талқылау, rus. – Обсуждение).

5) *Conclusions* (kaz. – Қорытынды, rus. – Выводы).

6) *Appreciation* (kaz. – Ризашылық білдіру, rus. – Благодарности).

Parts 3 and 4 may be combined, part 6 – if it is necessary.

Parts of the article should be numbered, Arabic numerals without a dot. Headings of parts – font Times New Roman, size – 12, boldface, position on the left side of the page.

While highlighting only Arabic numerals should be used in the text of selected items or lists.

9. *References* (kaz. – *Әдебиеттер тізімі*, rus. – *Список литературы*). References should be listed at the end of the article and headlined as «References» –font Times New Roman, font size – 12, boldface, indent 1.25.

Information about the sources should be arranged in order of appearance of references to sources in the text, and numbered in Arabic numerals without a dot, font size – 11, indent 1.25 cm. References to the sources used should be given in square brackets. Bibliographic record is made in language of the original source.

Output data of *books* must include: surname of the author (authors), initials, name, place of publication, publisher, year of publication, number of pages. For example: Семенов, В.В. *Философия: итог тысячелетий. Философская психология.* – Пущино: ПНЦРАН, 2000. – P. 60–65.

Output data of *articles from journals and periodicals* must include: surname of the author (authors), initials, title of the article, title of the journal, year, number of publication, number of pages. For example: Голубков Е.П. *Маркетинг как концепция рыночного управления // Маркетинг в России и зарубежом.* – 2001. – № 1. – P. 89–104.

Output data of *collections* is indicated in the following order: surname of the author (authors), initials, title of the article, title of the collection, year of publication, number of pages. For example: Зимин А.И. *Влияние состава топливных эмульсий на концентрацию оксидов азота и серы в выбросах промышленных котельных // Экологическая защита городов: тез. докл. науч.-техн. конф.* – М.: Наука, 1996. – P. 77–79.

Output data of *electronic resources* provides information about the author, title, date and place of edition, or publication, also indicates the information carrier, system requirements, access mode (to the Internet resources) (*Художественная энциклопедия зарубежного классического искусства [Электронный ресурс]. – Электрон. текстовые, граф., зв.дан. и прикладная прогр. (546 Мб).* – М.: Большая Рос. энцикл. [и др.], 1996. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) + рук. Пользователя (1 с.). – Систем. требования: ПК 486 или выше; 8 Мб ОЗУ; Windows 95 или новее; SVGA 32768 и более цв.; 640x480; 4x CD-ROM дисковод; 16 бит. зв.карта; мышь; Faulkner, A., Thomas, P. *Проводимые пользователями исследования и доказательная медицина [Электронный ресурс] // Обзор современной психиатрии: электронный журнал.* – 2002. – Вып. 16. – Режим доступа: <http://www.psyobsor.org>).

10. *Design of tables.* Each table should be numbered and titled. Table number and heading are placed above the table. Number is issued as «Table 1» («Кесте 1», «Таблица 1»), font style – italic. Table heading is placed by a dash, font – Times New Roman, size – 11, font style – regular, at the center of the page. The position of the text in the table – to the left, the font – Times New Roman, size – 11.

11. *Design of graphic materials.* Graphic materials should be prepared by using the programs «Microsoft Graph» or «Excel» without scanning.

Graphical objects should be presented as a picture or grouped objects.

Graphical objects should not extend beyond the page margins, and have no more than one page.

Each object must be numbered and titled. Number of the object and title are placed under the object. Number is presented as «Picture 1» («Сурет 1», «Рисунок 1»), the font – Times New Roman, italic, size – 11, position of the text—at the center of the page. Then, the title – the font – Times New Roman, size – 11, font style – regular.

12. *Design of formulas.* Mathematical formulas are made through the «Microsoft Equation» formula editor. The numbering is affixed to the right in brackets. If there is a large number of formulas it will be recommended their independent numbering for each section.

13. *The article must have:*

- information about the author: surname, name, patronymic, academic degree, academic title, position, place of work (name of institution, organization, faculty, department), office and mobile phone numbers;

- review of the candidate or doctor of sciences, PhD doctors (for authors without scientific degree).

Editors are not liable for reviewing all incoming materials and do not enter into a discussion with the authors of rejected materials.

On all questions of reception and publication of articles contact us at:

Republic of Kazakhstan, 110000, Kostanay, Baitursynov street, 47
NLC «Akhmet Baitursynuly Kostanay Regional University» MES RK
BIN 200740006481 BIC KCJBKZKX
ИИС KCJBKZKX АО «BankCentrCredit»

Republic of Kazakhstan, 110000, Kostanay, Baitursynov street, 47
office №007. Tel.: 8 (777) 581-51-20
E-mail: vestnik.kru@ksu.edu.kz

МАЗМҰНЫ**ГУМАНИТАРЛЫҚ ЖӘНЕ ӨНЕР ҒЫЛЫМДАРЫ**

<i>Мырзағалиева, К.М., Омарова, Д.К.</i> Әдебиет сабағында Мұхтар Шаханов шығармашылығын оқытуда инновациялық әдістерді қолданудың тиімді жолдары	3
<i>Сегизбаева, К.К., Калиева, М.Т.</i> Әлемнің қазақ тілдік бейнесінің түйінді ұғымдары	9
<i>Сегизбаева, К.К., Лопушнян, М.С.</i> В.М. Шукшин әңгімелер үлгісі бойынша экспресивті етістіктің лексика-семантикалық тобы	23

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ

<i>Баубекова, Г.К., Клат, Я., Петрунин, М.</i> Қостанай қаласының 2020-2023 жылдарға арналған климаттық көрсеткіштерінің динамикасы	35
<i>Майер, Ф.Ф., Гриднева, В.М.</i> Айналу мүмкіндігі шектеулі функциялардың бір класы туралы	40
<i>Тасанов, М.Г.</i> Гельмгольц теңдеуі үшін Дирихленің сыртқы есептерін шешу әдістері туралы	45

ИНЖИНИРИНГ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯ

<i>Амантаев, М.А., Рүстембаев, А.Б., Золотухин, Е.А., Тұрғын, Д.Н.</i> Бақтағы жанармайды жылыту үшін дизельдік қозғалтқыштан пайдаланылған газдардың жылу қуатын энергия ретінде пайдаланудың тиімділігі	58
<i>Кравченко, Р.И., Семибаламут, А.В., Амантаев, М.А., Елисеев, В.С.</i> Автопоездегі динамикалық жүктемелерді тұрақтандыруға арналған тіркеп сүйреу құрылғысының конструкциясын негіздеу	65
<i>Кравченко, Р.И., Семибаламут, А.В., Золотухин, Е.А., Банщиков, Д.А.</i> Толық жетекті көп осьті жүк көлігінің жолдан өту мүмкіндігіне конструктивті жұмыс факторларының әсерін бағалау	72
<i>Серікбаев, Б.Б.</i> Бағдарламалауға арналған мобильді қосымшаларға шолу: олардың артықшылықтары мен кемшіліктері	80

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ВЕТЕРИНАРИЯ ҒЫЛЫМДАРЫ

<i>Айтжанова, И.Н., Бекманова, А.Б.</i> НЕК293Т жасушаларын отырғызу (культивирлеу)	88
---	----

ӘЛЕУМЕТТІК ҒЫЛЫМДАР

<i>Амантаева, Р.К., Сартанова, Н.Т., Байжанова, Л.А.-Н.</i> Жасанды интеллекттің бизнестік білім беруге әсері	95
<i>Байкин, А.К., Байжанова, Л.А.-Н., Амантаева, Р.К.</i> Циркулярлық экономиканың жағдайындағы аймақтың инвестициялық саясаты	102
<i>Коваль, А.П., Қурманов, А.М., Шаяхметова, Л.М.</i> Қазақстан республикасында әлеуметтік кепілдіктер жүйесін дамытудың әдіснамалық аспектілері	107
<i>Мухаметқалиева, Е.М., Байжанова, Л.А.-Н., Саидов, А.М.</i> Цифрлық құралдар негізінде өңірлердің инвестициялық саясатын қалыптастыру	115
<i>Саидов, А.М., Байжанова, Л.А.-Н., Субаева, А.К.</i> Ауыл шаруашылығындағы адами капиталды дамыту: цифрлық технологиялар мен аймақтық инвестициялардың рөлі	121
<i>Тобылов, К.Т., Молдағалиева, Н.Д.</i> Андрагогика мен хьютагогикадағы Hard- және Soft Skills ерекшеліктері	127
<i>Шамкенов, Р.Ж., Давлетбаева, Ж.Ж.</i> Мемлекет пен бизнестің өзара іс-қимылы негізінде Ақмола облысында туризмді дамыту	136
<i>Шумейко, Т.С.</i> Жалпы білім беретін мектепте жағдайында бірінші сыныптарға цифрлық сауаттықты оқыту ерекшеліктері	141

БІЗДІҢ АВТОРЛАР	148
------------------------------	-----

АВТОРЛАРДЫҢ НАЗАРЫНА	157
-----------------------------------	-----

СОДЕРЖАНИЕ

ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ И ИСКУССТВО

Мырзагалиева, К.М., Омарова, Д.К. Эффективные способы использования инновационных методов в обучении творчеству Мухтара Шаханова на уроках литературы..... 3

Сегизбаева, К.К., Калиева, М.Т. Ключевые концепты казахской языковой картины мира..... 9

Сегизбаева, К.К., Лопушнян, М.С. Лексико-семантическая группа экспрессивных глаголов на примере рассказов В.М. Шукшина..... 23

ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

Баубекова, Г.К., Клат, Я., Петрунин, М. Динамика климатических показателей города Костаная за период 2020-2023 годы..... 35

Майер, Ф.Ф., Гриднева, В.М. Об одном классе функций с ограниченным вращением..... 40

Тастанов, М.Г. О методах решения внешней задачи Дирихле для уравнения Гельмгольца..... 45

ИНЖИНИРИНГ И ТЕХНОЛОГИИ

Амантаев, М.А., Рустембаев, А.Б., Золотухин, Е.А., Тургын, Д.Н. Эффективность использования тепловой мощности отработавших газов дизельного двигателя как источника энергии для подогрева топлива в баке 58

Кравченко, Р.И., Семибаламут, А.В., Амантаев, М.А., Елисеев, В.С. Обоснование конструкции тягово-сцепного устройства для стабилизации динамических нагрузок в автопоезде..... 65

Кравченко, Р.И., Семибаламут, А.В., Золотухин, Е.А., Банициков, Д.А. Оценка влияния конструктивных и эксплуатационных факторов на опорную проходимость полноприводного многоосного грузового автомобиля..... 72

Серикбаев, Б.Б. Обзор мобильных приложений по программированию: их преимущества и недостатки..... 80

СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ, ВЕТЕРИНАРНЫЕ НАУКИ

Айтжанова, И.Н., Бекманова, А.Б. Пассаж (культивирование) клеток НЕК293Т 88

СОЦИАЛЬНЫЕ НАУКИ

Амантаева, Р.К., Сартанова, Н.Т., Байжанова, Л.А.-Н. Влияние искусственного интеллекта на бизнес-образование..... 95

Байкин, А.К., Байжанова, Л.А.-Н., Амантаева, Р.К. Инвестиционная политика региона в условиях циркулярной экономики 102

Коваль, А.П., Курманов, А.М., Шаяхметова, Л.М. Методологические аспекты развития системы социальных гарантий в республике Казахстан..... 107

Мухаметкалиева, Е.М., Байжанова, Л.А.-Н., Саидов, А.М. Формирование инвестиционной политики регионов на основе цифровых инструментов..... 115

Саидов, А.М., Байжанова, Л.А.-Н., Субаева, А.К. Развитие человеческого капитала в сельском хозяйстве: роль цифровых технологий и региональных инвестиций 121

Тобылов, К.Т., Молдагалиева, Н.Д. Особенности Hard- и Soft skills в андрогогике и хьютагогике..... 127

Шамкенов, Р.Ж., Давлетбаева, Ж.Ж. Развитие туризма в Акмолинской области на основе взаимодействия государства и бизнеса..... 136

Шумейко, Т.С. Особенности обучения первоклассников цифровой грамотности в условиях общеобразовательной школы..... 141

НАШИ АВТОРЫ 151

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ..... 160

CONTENT

HUMANITIES AND ARTS

<i>Myrzagalieva, K.M., Omarova, D.K.</i> Effective ways to use innovative methods in teaching Mukhtar Shakhanov's creativity in literature lessons.....	3
<i>Segizbayeva, K.K., Kaliyeva, M.T.</i> Key concepts of the kazakh language worldview	9
<i>Segizbayeva, K.K., Lopushnyan, M.S.</i> Lexical-semantic group of expressive verbs using the example of V.M. Shukshin's stories	23

NATURAL SCIENCES

<i>Baubekova, G.K., Klat, Ya., Petrunin, M.</i> Changes in climatic indices of Kostanay during 2020-2023	35
<i>Mayer, F.F., Gridneva, V.M.</i> About one class of functions with bounded turning	40
<i>Tastanov, M.G.</i> On methods for solving the Dirichlet external problem for the Helmholtz equation.....	45

ENGINEERING AND TECHNOLOGY

<i>Amantayev, M.A., Rustembayev, A.B., Zolotukhin, Ye.A., Turgyn, D.N.</i> Effectiveness of using the thermal power of diesel engine exhaust gas as an energy source for heating fuel in the tank.....	58
<i>Kravchenko, R.I., Semibalamut, A.V., Amantayev, M.A., Yeliseyev, V.S.</i> Justification of the design of a towing coupler for stabilizing dynamic loads in of road train.....	65
<i>Kravchenko, R.I., Semibalamut, A.V., Zolotukhin, Ye.A., Banshchikov, D.A.</i> Assessment of the influence of design and operational factors on the flotation of 4wd multi-axle truck	72
<i>Serikbayev, B.B.</i> Overview of mobile programming applications: their advantages and disadvantages	80

AGRICULTURAL, VETERINARY SCIENCES

<i>Aitzhanova, I.N., Bekmanova, A.B.</i> Passage (cultivation) of HEK293T cells	88
---	----

SOCIAL SCIENCES

<i>Amantayeva, R.K., Sartanova, N.T., Baizhanova, L.A-N.</i> Influence of artificial intelligence on business education.....	95
<i>Baikin, A.K., Baizhanova, L.A-N., Amantayeva, R.K.</i> Regional investment policy in the context of a circular economy	102
<i>Koval, A., Kurmanov, A., Shayakhmetova, L.</i> Methodological aspects of the development of the social security system in the republic of Kazakhstan.....	107
<i>Mukhametkaliyeva, Ye.M., Baizhanova, L.A-N., Saidov, A.M.</i> Formation of regional investment policy using digital tools	115
<i>Saidov, A.M., Baizhanova, L.A-N., Subaeva, A.K.</i> Development of human capital in agriculture: the role of digital technologies and regional investments.....	121
<i>Tobylov, K.T., Moldagaliyeva, N.D.</i> Features of Hard- and Soft skills in andragogy and hyutagogy.....	127
<i>Shamkenov, R.Zh., Davletbaeva, Zh.Zh.</i> Development of tourism in the Akmola region based on the state and business interaction	136
<i>Shumeiko, T.S.</i> Aspects of digital literacy training to the first grade schoolchildren in the general education school.....	141

OUR AUTHORS	154
--------------------------	-----

63

INFORMATION FOR AUTHORS	163
--------------------------------------	-----

Компьютерлік беттеу: С. Красикова

Компьютерная верстка: С. Красикова

Басуға 04.07.2024 ж. берілді.
Пішімі 60x84/8. Көлемі 12,0 б.т.
Тапсырыс № 051

Подписано в печать 04.07.2024 г.
Формат 60x84/8. Объем 12,0 п.л.
Заказ № 051

Ахмете Байтұрсынұлы атындағы
Қостанай өңірлік университетіндегі
редакциялық-баспа бөлімінде басылған
Қостанай қ., Байтұрсынов к., 47

Отпечатано в редакционно-издательском отделе
Костанайского регионального университета
имени Ахмет Байтұрсынұлы
г. Костанай, ул. Байтұрсынова, 47